

Historiografija: Sjećate li se mjesnih zajednica

PIŠE: ROBERT BAJRUŠI

Debirokratizacija, decentralizacija, demokratizacija u jednom trenutku postale su ključne riječi jugoslavenskih društvenih reformi od prijelaza u pedesete godine nadalje. U tom željenom odumiranju države promoviran je aktivan i stvaralački usmjeren socijalistički čovjek povezan u kolektiv radnih ljudi i građana.

Iz takvih ideja rodila se mjesna zajednica - zamišljena varijanta stvarnosti sadržavala je stambeni prostor, radno mjesto, odgojne i obrazovne ustanove, zdravstvenu i socijalnu skrb, restoran društvene prehrane, prometnu povezanost, opskrbljene trgovine, sportska igrališta, civilnu zaštitu, obranu, kulturu i zabavu. Bio je to narativ o humaniziranoj zajednici, skladnim odnosima, socijalističkom moralu, uzajamnosti i solidarnosti, "svemu što sprječava otuđenje i šire susjedstvo pretvara u proširenu obitelj". Priču o ovom fenomenu ispričao je pulski povjesničar Igor Duda u netom objavljenoj knjizi "SOCIJALIZAM NA KUĆNOM PRAGU Mjesna zajednica i svakodnevica društvenog samoupravljanja u Jugoslaviji".

Na vježbalištu

Dudina knjiga priča o nečemu unutar čega je odrastao svako tko je danas stariji od četrdeset godina. U procesu marksistički shvaćenog odumiranja države mjesna je zajednica bila vježbalište društvenog samoupravljanja i neposredne socijalističke demokracije, dakle društveni prostor za organizirano djelovanje građana, za aktivizam, solidarnost i zajedničko donošenje odluka unutar okvira do kojega država nije izravno dopirala. Vrhunac "slave" vjerojatno je 1982., kada je u Jugoslaviji bilo gotovo četrnaest tisuća mjesnih zajednica, u kojima se svladavala "abeceda socijalističkih odnosa" i oblikovala "nova opća samoupravljačka kultura" pa je ona u očima svojih tvorca postala prostor koji "anticipira ljudsku zajednicu budućnosti". Taj laboratorij budućih, boljih i savršenijih društvenih odnosa, koji su u nekoj prošloj socijalističkoj jugoslavenskoj sadašnjosti uspostavljeni na društvenoj mikrorazini, nazivali su stoga i "školom samoupravljanja na mjestu stanovanja" i "školom socijalističke svijesti".

Definirane kao "samoupravne zajednice građana seoskih i gradskih naselja" u kojoj "građani neposredno ostvaruju samoupravljanje", mjesne zajednice uvedene su u Ustavu iz 1963. godine, a za to je najzaslužniji bio Edvard Kardelj. Bila je to socijalistička vizija proširene obitelji - mjesne zajednice činili su radni ljudi i građani sa svojim obiteljima, kućanstvima i susjedstvima te radne i društvene organizacije u njihovu neposrednom okruženju. Kardeljevim riječima, trebalo je omogućiti da "briga o ljudima i razvijanje humanih socijalističkih odnosa" samoupravljačima omoguće prerastanje u zajednicu koja će se moći zvati "proširena porodica" i biti taman toliko brojna da se njezini članovi done-

JUGOSLAVENSKI LABORATORIJ BUDUĆIH I BOLJIH DRUŠTVENIH ODNOSA

Dudina knjiga priča o nečemu unutar čega je odrastao svatko tko je danas stariji od četrdeset godina. U procesu marksistički shvaćenog odumiranja države, mjesna zajednica bila je vježbalište društvenog samoupravljanja. Vrhunac "slave" vjerojatno je 1982., kada je u Jugoslaviji bilo gotovo četrnaest tisuća mjesnih zajednica

kle međusobno mogu poznavati. Idejom solidarnosti u sedamdesetima prožeti su izvještaji o borbi protiv elementarnih nepogoda u slučajevima sličnima onom vukovarsko-novogradiškom. Primjerice, na jesen 1972. dugotrajne su kiše u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji dovele do nezapamćenih poplava te su se mjesne zajednice angažirale oko podizanja zečjih nasipa i prikupljanja svakovrsne pomoći jer su "apelom na ljudsku solidarnost" nadomještale činjenicu da one same nisu raspolagale velikim novčanim sredstvima. U Požegi su svi radnici bili pozvani na solidarno odricanje od jednodnevne zarade i "oni su to i učinili", a za uplate takve vrste bio je otvoren račun Republičkoga štaba za elementar-

ne nepogode pri RK SSRNH. Dvije godine kasnije ponovno je bilo opasno u porječju Save i njezinih pritoka. Na nasipima u općini Sisak raspoređeni su bili radnici, omladina i pripadnici JNA, uz "mnogo podviga, samopožrtvovanja".

Natpis na "mamutici"

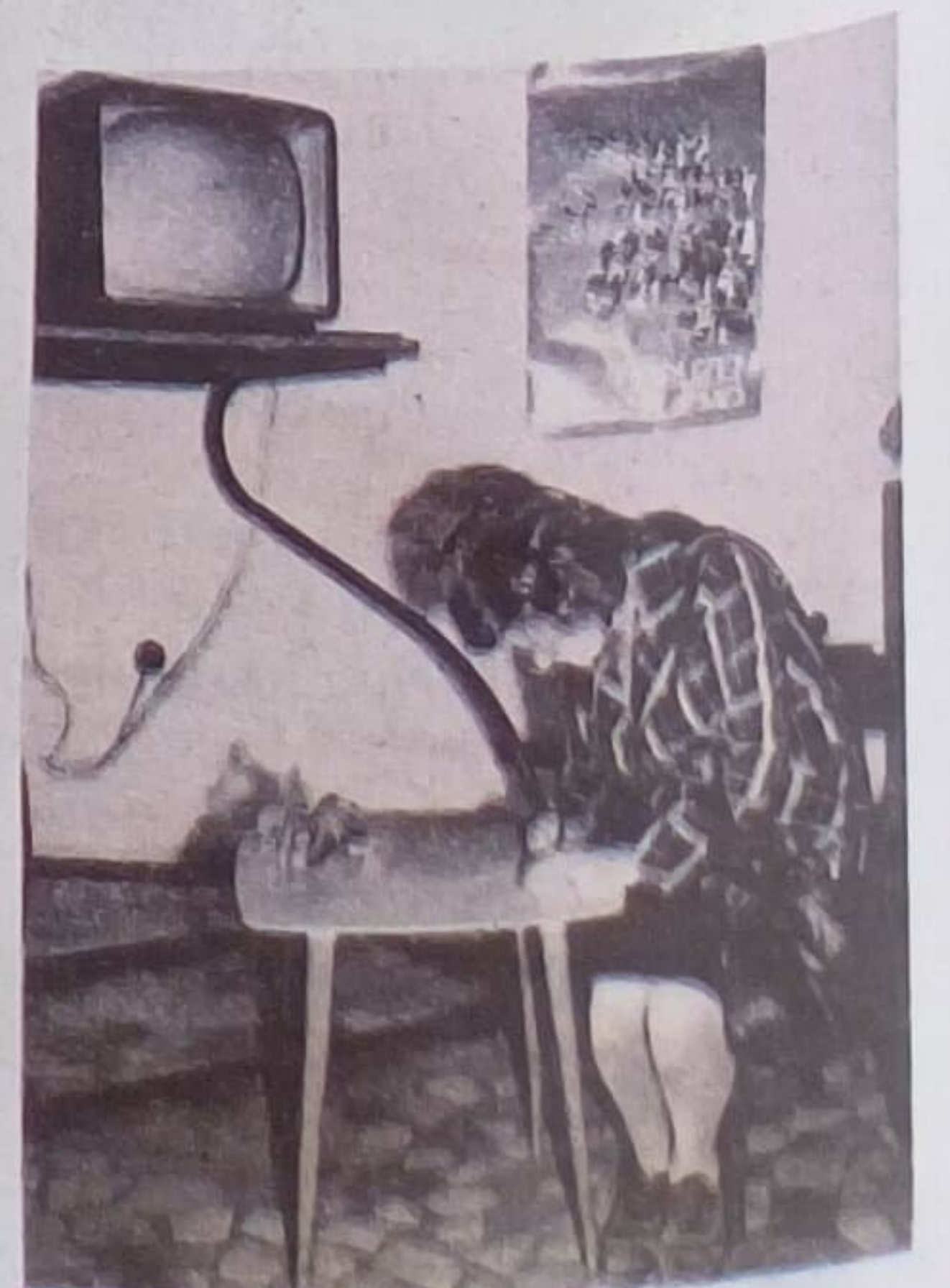
"Čovjek je čovjeku čovjek" glasio je natpis u ogromnoj zagrebačkoj "mamutici" i zato jer su novozaagrebačka naselja bilježila odlične rezultate zdravstvene prevencije, što je bila posljedica obvezivanja liječnika iz doma zdravlja da u mjesnim zajednicama vode samozastitne klubove, savjetovališta i tribine.

Igor Duda se već dvadesetak godina bavi društvenom poviješću

i poviješću svakodnevice socijalističke Jugoslavije, posebno Hrvatskom u tom vremenu. "Moj raniji interes za povijest životnog standarda i potrošačke kulture doveo me do pitanja zaštite potrošača koja se provodila i djelovanjem savjeta potrošača koji su u mjesnim zajednicama povezivali radnike, trgovce i obrtnike s potrošačima i korisnicima usluga. S druge strane, moja prethodna knjiga bavila se ideologizacijom djetinjstva putem Saveza pionira koji je bio prva masovna društvena organizacija u koju su građani učlanjivani i prostor za njihovu društvenu inicijaciju u vrlo ranoj životnoj dobi. Na sličan je način u bazi društva, na najnižoj razini djelovanja, bila i mjesna zajednica kao prva mo-

Naslovnica knjige Igora Duda, nedavno objavljene u izdanju Srednje Europe

Glasanje uz plakat "Izborom delegacija i delegata udruženi odlučujemo", 1974.

guća točka u nečijem aktiviranju u lokalnoj sredini. Tom istraživačkom kretanju motiviranom historio-ografskom perspektivom "odozdo", mogu dodati i treći razlog, a to je odrastanje u zgradi u čijem je podnožju bilo sjedište mjesne zajednice pa sam vjerojatno osjećao potrebu za razumijevanjem onoga što se u tom prostoru - novoizgrađenom, ostakljenom i izvana vrlo vidljivom - zapravo događalo", reći će Duda.

Prirodni partneri

Možda je u mjesnim zajednicama bilo malo države, ali ideologije nije nedostajalo. I na toj mikrorazini promoviralo se "bratstvo i jedinstvo", pa su tadašnji mediji u povodu Titova osamdeset i petoga rođendana, u svibnju 1977., u kumrovečkom Domu boraca i omladine Jugoslavije pisali o svečanosti koja je bila "dirljiva i vrlo bogata sadržajem", a na kojoj je potpisana povelja o bratimljenju mjesnih zajednica Kumrovec i Smiljan, obiju iz Hrvatske. Ta dva mjesta - jedno u klanječkoj, drugo u gospićkoj općini - u listu Mjesna zajednica predstavljena su kao "prirodni" partneri jer "se ponose s dva velika sina naših naroda, čija djela prelaze naše granice i kojih ime znaju svi narodi svijeta". Pored međunarodne slave, za domaće je prilike bilo važno da je jedan sin bio Tito, koji je podrijetlom spajao Hrvate i Slovence, a drugi Nikola Tesla, čije je rodno selo ujedinjavallo Hrvate i Srbe u Hrvatskoj.

U drugoj polovici sedamdesetih: potreba za jačanjem bratstva i jedinstva te zamah u osnivanju novih mjesnih zajednica. Naime, budući da je tada protjecalo trideset godina od početka NOB-a i pobjede u ratu, bilo je jasno da dolazi do smjene generacija. U krizi početkom sedamdesetih, trebalo je naći novo ljepljivo, i kao rješenje pojavilo se famozno "bratstvo i jedinstvo". Osobna suradnja i bratimljenje mikrosredina trebali su kapilarno prodirati u tkivo države te prevladati priepore viših razina i nacionalne podjele. Jedan od poticaja svejugoslavenskoj suradnji stigao je iz medija zahvaljujući nedjeljnoj poljoprivrednoj emisiji Televizije Beograd pod nazivom "Znanje-imanje", koja je bila mjesto susreta i natjecanja te je, primjerice, dovela do makedonsko-hrvatskog bratimljenja MZ-a Velgošti iz općine Ohrid i Segeta Donjeg iz općine Trogir, "koji su poslije snimanja razmjenjivali delegacije s više od stotinu mještana".

Ali za uspjeh ideje bratstva i jedinstva te osovina bez koje Jugoslavija nije mogla stabilno funkcionirati ključna je bila hrvatsko-srpska suradnja. U povezivanju mjesta iz Hrvatske i Srbije prevladavala su dva obrasca. Jedan čine bratimljenja mjesta iz Srbije i onih iz Hrvatske koja su većinski bila nastanjena Srbima, poput suradnje Goloboka i Pačetina, ili između MZ-a Dvor u istoimenoj općini na banijskoj obali Une i MZ-a Dimitrije Tucović u beogradskoj općini Vračar. No bilo je i nacionalno miješanih bratimljenja, kao kada su Folnegovićevo naselje iz zagrebačke općine Peščenica i Palilulu iz općine Kragujevac povežale osnovne škole i sjećanje na nacionalističko masovno strijeljanje učenika u Kragujevcu 1941. godine.

Ali iza lijepe fasade podržavanja od državne propagande znalo se da puno toga nije štimalo. Mi-

MJEŠTANI MZ SRIMA POBUNILI SU SE PROTIV IDEJE GRADNJE KAMPA. SMATRALI SU DA ĆE KAMP ZA PET TISUĆA GOSTIJU DOVESTI DO "TOTALNOG ZAGADENJA JEDINOG PREOSTALOG ČISTOG DIJELA OBALE". DA BI RIJESILE SITUACIJU, VLASTI SU NA TEREN POSLALE ZDRAVKA TOMCA

Ilenko Smoje je s Danielom Marušićem snimio "Naše malo misto", humorističnu seriju RTV-a Zagreb iz 1970. i 1971. godine. U "Malom mistu" su se likovi našli upleteni u epizode koje su razotkrivale slaba mjesta društva na razmeđu tradicionalnosti i suvremenosti, nerijetko baš na točkama gdje je socijalizam trebao pokazati svoju punu snagu: primjerice, predsjednik mjesne zajednice i partijski sekretar neprestano kasne u potezima za direktorom društvenoga hotela koji se sumnjivo bogati, na što nema reakcije komisije za ispitivanje porijekla imovine, a neželjeni se socijalni turizam povlačio pred komercijalnim koji donosi deviznu zaradu pa čak i sredstva za gradnju spomenika palim borcima i škole, projekata koje mjesna zajednica s blokiranim računom nije mogla do kraja izvesti.

Koliko su mjesne zajednice bile opterećene ideologijom, u usporedbi s drugim tijelima države?

"Sve i uvijek na neki način jest ideologija pa politički prioritet sedamdesetih, baš kao i danas, može biti ili izgradnja dječjeg vrtića ili sportsko-rekreativnog centra u kojem će biti više ili manje sadržaja za amatere i rekreativce. Osnovnu ideologiju iza svega toga činile su ideje društvenog, ekonomskog i kulturnog napretka te ideja aktiviranja i uključivanja građana putem društvenog samoupravljanja i socijalističke izravne demokracije. Građani su lokalni društveni dom, ambulantu ili školu što više trebali osjećati svojim, prostorom koji su sami izgradili i koji je dio njihove zajedničke svakodnevice. Mjesne zajednice imale su previše operativnog posla da bi se opterećivale načelnim ideološko-političkim pitanjima, ali u njima jesu djelovale osnovne ili mjesne podržnice društveno-političkih (Socijalistički savez, Savez komunista, Savez omladine, Savez boraca) i društvenih organizacija (npr. Crveni križ, Naša djeca, aktiv žena i druge). Među članstvom je bilo ljudi donekle različitih razmišljanja i načina djelovanja, pa i onih koji su bili skloniji političkim raspravama ili političkom zanovijetanju među susjedima", objasnio je Igor Duda.

Kako je to izgledalo na "terenu", pokazuje priča iz prve polovice 80-ih, o lokalnoj dilemi koja je glasila, treba li izgraditi - hotel ili kamp - u priobalju šibenske općine, a mještani MZ-a Srma u tom ulaganju nisu podržavali izbor i postupke općinskih vlasti. Naime, na mjestu predviđenom za hotel Općina je htjela urediti kamp, tvrdeći da je to samo privremeno do gradnje hotela. Mještani su pak jednoglasno smatrali da će kamp za pet tisuća gostiju dovesti do "totalnog

zagadenja ovog još jedinog preostalog čistog dijela obale", a ne jamči im napredak i stalno zaposlenje kako bi to, vjerovali su, bilo s hotelom i imućnijim gostima.

Okupili su se stoga na zboru u predvečernjim satima 25. listopada 1983., baš na godišnjicu, kako su naglasili, "kada smo u Vodicama 1941. opalili prve puške protiv talijanskih osvajača, pljačkaša i jedva čekali slobodu". Ljutiti Srimari na zboru su podsjećali na 1941. i, svoju tešku i slavu prošlost pa javno poručili šibenskoj Općini, ali i Saboru SR Hrvatske, kako "danas kad treba da nam sunce bolje grije, odnosi nam se i ovo što je ostalo".

Vlasti su pokušale riješiti takve situacije u kojima se "narod" pobunio protiv "onih iznad". Radna grupa Saveznog savjeta za pitanja društvenog uređenja, kojoj je na čelu bio Zdravko Tomac sa zagrebačkoga Fakulteta političkih znanosti, ujedno i sudionik pri izradi Ustava 1974. i autor tek objavljenih knjige "Ustavna reforma deset godina kasnije" - trebala je pronaći najbolje rješenje za "dogradnju političkog sistema" i "pokretanje konkretnih stvaralačkih akcija". Ali ništa nije pomoglo. Motivacija građana je opadala, nezadovoljstvo raslo, volonteri su bili umorni, čini se baš kao i lokalni komunisti pa su neki očekivali da će politički pluralizam oživjeti društveno-političku učmalost.

Što je pridonijelo tome da taj eksperiment nije uspio - propast SFRJ, ili neki sistemski problemi u samoj ideji mjesnih zajednica?

Propitivanje modela

"Mjesne su zajednice kao samoupravno-teritorijalni oblik okupljanja građana postojale trideset godina, u kontinuitetu, uz nadogradnju sustava sredinom sedamdesetih. Stoga ne bih rekao da su same po sebi bile eksperiment, ali jesu u određenoj mjeri bile laboratorij čija su se iskustva i rezultati mogli preslikavati na više razine društvenoga djelovanja, što bi bilo važno u onom budućem utopijskom idealnom trenutku kada bi društvo preuzelo ovlasti od države. To je očekivanje krajem osamdesetih zaustavilo opće urušavanje društveno-političkog uređenja, koje je za sobom povuklo i štošta dobrog i građanima korisnoga, tako i mjesne zajednice. To ne znači da su one bile savršeni oblik organiziranja građana, nije se ni u socijalizmu o njima tako razmišljalo, i taj se model propitivao, i sigurno bi doživljavao promjene. Slabe točke bile su mu prevelik raspon u prostornoj veličini i brojnosti stanovništva mjesnih zajednica, što je onemogućavalo njihovu donekle podjednaku funkcionalnost, potom nedovoljno izdašni izvori financiranja za osnovno djelovanje i zadovoljavanje svih društvenih potreba, također i suvišno birokratiziranje uz često nedovoljnu pomoć općinskih službi, baš kao i pad motivacije za participacijom do koje ga je s vremenom došlo i koji je bio povezan s višegodišnjim održavanjem istih ljudi na vodećim mjestima. Ima toga još, ali slične probleme pokazuju i drugi sustavi - treba se samo malo zamisliti i točke koje sam naveo sagledati imajući na umu današnje male općine u Hrvatskoj, a put prema njima bio je otvoren već razgovorima o smjeru reformiranja mjesnih zajednica krajem osamdesetih", zaključuje Igor Duda. □

Etička dilema

TANJA BRAVAK

Biste li zamolili usamljenog susjeda da vas ne posjećuje svaki dan?

Jedna od težih životnih disciplina je održavanje zdravih osobnih granica. To je, s našim susjedima i obiteljima, igra bez granica

Nekada se, naročito na selu, nisu najavljivale posjete. Ne samo to, nije se ni kucalo. Uzviknulo bi se, eventualno, ime domaćina i ušlo u kuću, sjelo za stol i eto nas. Čuvanje privatnosti bilo je nešto sramotno, djelovao je odbojno, čudno i sumnjivo. Privatnost se mijenjala za grupnu podršku. Možda je ljudi nisu imali, ali nisu bili sami čak i ako ne bi imali nikoga svoga. Stipe je nekada imao svoje. Svoju djecu, svoju ženu, svoju braću, svoje sestre, svoje nećake. Neke od njih još ima, djecu po svijetu, braću i sestre po okolicama, u svojim kućama, sa svojim samocama. Ono što je prije bilo blizu postalo je daleko, a rutina i poznati putevi postali jedini siguran oslonac. Stipe nije bio nemoćan starac, imao je vrt kojeg je obrađivao, obrezivao voćke, nešto loše kuhao, ali kuhao, redovno išao na kontrolne preglede, ali bio je pomalo nametljiv. Doduše, ne bi on to tako nazvao niti se je to u njegovo doba tako nazivalo. Dok mu je bila živa susjeda svaki dan bi kod nje pio kavu, sjeo bi ispred kuće i čekao da ga ona s prozora ugleda i donese mu kavu. Ako se dugo nije spuštala počeo bi kašljati ili hodati uokolo, sve se nešto, kao, zagledajući po ukrasnom bilju. Kad je ona umrla u kuću se uselila njena kćer s mužem i djecom i rekla svom starom susjedu Stipi, uz kojeg je odrasla, da dode kad god poželi i da pita što mu god treba i da kod nje uvijek ostane ručka i da će joj on sigurno dobro doći sad kad nema mame za kakav savjet oko okućnice. Muvao se on tako dok su unosili kutije, renovirali sobe, znao je biti i od pomoći, nazvati pravog majstora ili otkriti gdje je što pokojna majka držala. Kad je sve sjelo na svoje mjesto, kad su prvi put prespavali kako treba, skuhalu prvu kavu da je u miru i bez kutija popiju čuli su nekakav kašalj ispred kuće. Nije to bilo baš najtoplije jutro te jeseni pa su Stipu pozvali u kuću. "Treba li išta, barba Stipe" pitala je. "Malo mlijeka" rekao je. Ona je otišla po tetrapak mlijeka, a on objasnio da mu ne treba litra nego da on pije kavu s mlijekom: "Tvoja bi pokojna mater meni uvijek kap mlijeka stavila" rekao je. Na spomen pokojne majke kćer bi se raznježila, dotakla lagano starog susjeda po nadlaktici, rekla mu da je to baš

krasno kako su cijeli život ostali dobri susjedi, uzdahnula i blago mu napomenula da sad ona ide nešto po kući, ali da on slobodno dovrši svoju kavu. Što je on i namjeravao. "Samo ti o svom poslu" govorio je. Znao bi i u vrt ući pa nešto čupkati, dnevnik doći gledati, pitati ima li malo juhe, sam zaviriti u lonac. Kad bi im došli gosti došao bi ih upoznati. Uglavnom, nisu ga se mogli riješiti. Onda je jednog dana najavio da mu dolaze sin, nevjesta i unuci, a oni se obradovali kako će imati par dana mira i kako bi mogli, oprezno i taktično reći njegovom sinu da im svaki dan dolazi. Kad eto ti njega, nije prošlo ni dva sata od njihovog dolaska. "Samo mi moj mir remete" rekao je "pa eto mene malo kod vas odmorit se". Sutradan im je i kolača od nevjeste donio. "Kaže ona meni da vam odnesem i vratim se, da vam ne smetam, govori. Pa di bi ja vama smetao, a jel' tako? To ona misli da ako ona meni smeta da i ja smetam vama. A ja samo svratim provjerit jeste li živi, moram imat nekoga da provjeri jeste li živ. Najgore je kad čeljade nema nikoga da ga obide. Nemajte vi brige, stari Stipe je uvijek tu. Ne dam ja da oni meni govore kako ću ja sa svijetom, a ne! A jel' tako il nije tako?" I što sad, majko mila, što sad, mislila se. Kako bi ovo mama riješila? "Ma znate što, ne trebate vi nas provjeravati, ima nas u kući, nego vi lijepo na svoju klupicu, vidim ja vas iz kuhinje, a ako ne vidim, zakašljajte se. A sad zimi, da ne izlazite po hladnoći, doći ću ja provjeriti jeste li živi. S kavom. I par kapljica mlijeka." "E može, može i tako" klimao je glavom. "I ako ostane malo juhe" dodao je. □

67% NE
33% DA

Čitatelji Jutarnjeg lista koji su sudjelovali u našoj anketi, iako svjesni koliko naši susjedi mogu i znaju biti naporni, ipak u pristojnoj većini misle da se trebamo žrtvovati i olakšati samotne dane našim susjedima